

ЩОДО СИНТАКСИЧНИХ ПОМИЛОК У НОРМАТИВНИХ ДОКУМЕНТАХ: ПРАКТИЧНІ ВИСНОВКИ З РЕКОМЕНДАЦІЙ МОВОЗНАВЦІВ

М. Гінзбург, доктор технічних наук, заступник начальника відділу,
Східне відділення НВЦ «Техдіагаз», м. Харків

О СИНТАКСИЧЕСКИХ ОШИБКАХ В НОРМАТИВНЫХ ДОКУМЕНТАХ: ПРАКТИЧЕСКИЕ ВЫВОДЫ ИЗ РЕКОМЕНДАЦИЙ ЛИНГВИСТОВ
М. Гинзбург, доктор технических наук, заместитель начальника отдела,
Восточное отделение НПЦ «Техдиагаз», г. Харьков

FOR SYNTACTIC ERRORS IN NORMATIVE DOCUMENTS: PRACTICAL CONCLUSIONS FROM LINGUISTS RECOMMENDATIONS
M. Ginzburg, Doctor of Technical Sciences, Department Deputy Chief,
Eastern branch of «Tskhdiagaz», Kharkiv

Згідно з [1, п. 5.1.1] НД «*визначають, дотримуючись норм чинного українського правопису, використовуючи стиль ділового мовлення, придатний для службових документів*». На жаль, цю вимогу часто-густо порушують, широко вживаючи в розроблюваних НД синтаксичні конструкції, не властиві українській мові. Частина з них узвичаїлись під багаторічним впливом російської мови, а інші, що є кальками з англійської, набули поширення останніми роками внаслідок масового перекладання міжнародних та європейських стандартів і приймання їх як національних. У роботі [2], з текстом якої можна ознайомитися в розділі «Засади термінології» сайту [3], спираючись на праці українських мовознавців [4–10] і термінологів [11; 12], досліджено синтаксичні конструкції, поширені у фахових текстах, і запропоновано їхню класифікацію (схема).

© Гінзбург М., 2009

У статті на підставі класифікації синтаксичних конструкцій, поширених у нормативних документах (НД), надано практичні рекомендації розробникам щодо запобігання типовим помилкам.

Мета статті — надати розробникам НД практичні рекомендації щодо запобігання **найпоширенішим синтаксичним помилкам**.

1. Синтаксичні особливості українських фахових текстів.

Кожна мова має власні традиції та норми побудови словосполук і речень, зумовлені історією її формування. Зокрема різні літературні мови неоднаково наближені до живої народної; російська мова більше зорієнтована на книжний вихід, а українська — на народний, розмовний [6, с. 12]. Зважаючи на це, українському науковому та діловому стилю властиві такі п'ять характерних ознак.

1.1. Дієслівність української мови

У центрі українського речення переважно процес, а не предмет, тому логічний наголос найчастіше падає на присудок, а не на підмет. Енергетика українського мовлення зосереджена в безпосередній дії, вираженій неозначеною або особовою формою дієслова, дієприслівником або дієслівною формою на **-но, -то**.

Основні конструкції у фахових текстах

Примітка. прямокутниками подана властиві українській мові конструкції; овалом   — ті, яких треба уникати; шестикутником   — форму, яку вживають, коли треба відтінити не процес, а ознаки, набуті підметом унаслідок процесу. Стрілки показують творення дієслівних форм на -но, -то.

1.2. Безособовість викладу

Згідно з [1, п. 5.1.10] слід «використовувати безособову форму викладання тексту стандарту, яка не потребує означення виконавця дії, а лише наголошує на події, що відбулася». Зважаючи на це в текстах НД переважають безпідметові речення. У таких реченнях мовець, не називаючи суб'єкта, висуває на перший план процес (дію, подію) — див. приклади в лівому стовпчику табл. 1. Безпідметове речення не конкретизує, хто дозволив, дозволяє чи дозволить відновити роботи. Головне, що після обстеження буде надано дозвіл. Якщо ж суттєвою є особа-діяч, то вживають двоскладне речення з підметом, наведене у правому стовпчику.

Таблиця 1

Односкладне безпідметове речення	Двоскладне речення
У разі аварії відновити роботу на об'єкті дозволено лише після ретельного обстеження	У разі аварії відновити роботу на об'єкті дозволяє лише будівельна інспекція після ретельного обстеження
У разі аварії відновити роботу на об'єкті дозволяють лише після ретельного обстеження	
Наголошено, що:	
дозвіл надають лише після обстеження	дозвіл надає будівельна інспекція

1.3. Пріоритетність активних конструкцій

На відміну від інших мов, зокрема російської та англійської, українська мова завжди надає пе-

реваги активним конструкціям над пасивними¹, уникаючи пасивних конструкцій, окрім двокомпонентних конструкцій з пасивним дієприкметником, виділених на схемі жовтим кольором, і лише в чітко зазначених випадках, коли треба відтінити не процес, а ознаки, набуті підметом унаслідок процесу.

1.4. Уживання дієслів на -ся лише як зворотних

Зворотне дієслово позначає взаємодію чи дію, що не поширюється на інші об'єкти, а спрямована на самого діяча або ні на кого. За нормами української мови, застандартизованими в [1, п. 5.1.2], дієслова на -ся можна вживати **лише як зворотні**. Тому правильно писати:

- 1) *Будь-яка клітина ділиться певну кількість разів, після чого вмирає.*
- 2) *Ізотопи трансуранових елементів розпадаються.*
- 3) *Емульсія розширюється.*
- 4) *Швидкість вітру змінюється.*
- 5) *Двері відчиняються автоматично.*

Усі подані речення — це зворотні конструкції², що описують самочинні процеси, в яких суб'єкт (підмет) одночасно є об'єктом. Викладений підхід цілком відповідає рекомендаціям [4, с. 87]. Якщо ж процес є примусовим, то слід вживати активні двоскладні конструкції. Отже, залежно від характеру дії

¹ З огляду на побудову речень розрізняють активні конструкції, у яких підметом є дієслово, спрямоване на об'єкт, що в реченні є означеною, та пасивні, у яких підметом є дієслово, спрямоване на об'єкт, що в реченні є означеною. Отже, активні конструкції обов'язково мають підмет.

² Зворотна конструкція — це конструкція, у якій значення означеного є як суб'єктом, так і об'єктом; до таких конструкцій відносять також знаменник.

треба вживати або зворотні, або активні конструкції [13, п. Д. 12] (табл. 2).

Таблиця 2

Зворотні конструкції, що описують самочинні (неперехідні) процеси	Активні двоскладні конструкції, що описують примусові (перехідні) процеси
Він змінюється десь (сам за певних умов)	Його змінює хтось

1.5. Додаток в орудному відмінку може позначати лише знаряддя і відповідати на запитання **чим?**, а не діяча, відповідаючи на запитання **ким?** Детальніше це питання розглянуто нижче

2. Найпоширеніші синтаксичні помилки у НД та рекомендації, щодо їх уникнення.

2.1. Надуживання віддієслівними іменниками на **-ни(я)**.

Згідно з [1, п. 5.1.2], «*викладаючи текст положення чи вимоги, треба скрізь, де це можливо, уникати нагромадження віддієслівних іменників на «-ня», уживаючи замість них відповідні дієслова*». На жаль, цю вимогу, яка відбиває дієслівність української мови, часто-густо порушують (лівий стовпчик, табл. 3). Зокрема в останній з уміщених у лівій колонці фраз **шість** віддієслівних іменників (з яких один іншомовного походження — **ліквідації**). У розташованій у правій колонці фразі залишився тільки один, конче потрібний, — **порушення**, а замість інших ужито дієслова, що значно поліпшило як виклад, так і розуміння написаного речення.

Таблиця 3

Неправильно	Правильно
Вимірювання тиску здійснюється для порівняння ...	Тиск вимірюють , щоб порівняти ...
Завдання ліквідації будь-яких порушень статутів і настанов та рішучого зміцнення дисципліни вимагають докорінного поліпшення контролю за діяльністю підлеглих, розумного використання дисциплінарних прав, усунення помилок у роботі	Завдання зліквідувати будь-які порушення статутів і настанов та рішуче зміцнити дисципліну вимагає докорінно поліпшити контроль за діяльністю підлеглих, розумно використовувати дисциплінарні права, усувати помилки в роботі

Замість віддієслівних іменників на **-ни(я)** доцільно вживати:

- неозначену форму дієслів (табл. 4);
- особові форми дієслова (табл. 5);
- дієприслівникові звороти (табл. 6).

Таблиця 4

Пишуть	Радимо
для прогнозування необхідно	щоб спрогнозувати , треба
братися до виконання з припиненням підведення струму	братися виконувати як (коли, якщо) припинили підводити струм
за відсутністю (браком) часу на вимірювання	коли немає часу вимірювати ; якщо бракує часу, щоб вимірювати
треба дбати про збільшення	треба дбати, щоб збільшити

Таблиця 5

Пишуть	Радимо
метали з властивістю крихкого руйнування	метали, що крихко руйнуються
з'ясувати походження спостерігаємо	з'ясувати, звідки походить спостерігаємо, як
утворення тріщини при записуванні результатів дослідження виявилось	утворюється тріщина коли записували результати дослідження, виявилось

Таблиця 6

Пишуть	Радимо
робоче місце треба обгородити (з залишенням проходу) канатом, мотузкою чи шнуром	робоче місце треба обгородити канатом, мотузкою чи шнуром, залишивши прохід
треба дослідити руйнування тіл без їхнього деформування	треба дослідити, як тіла руйнуються , не деформуючись

Запропоновані варіанти доцільно ширше вживати в НД, оскільки вони природні для української мови і надають текстам ясності та стислості.

2.2. Уживання конструкцій з розщепленими присудками, що не є усталеними дієслівно-іменниковими зворотами

Найпоширенішою синтаксичною помилкою в НД є надуживання реченнями з розщепленим присудком у формі **дієслово + віддієслівний іменник**, де значення передає саме іменник, а дієслово лише вказує на дію взагалі (лівий стовпчик, табл. 7). Такий присудок, з одного боку, є типовим виявом іменного характеру викладу, не властивого українській мові, в якій логічний наголос найчастіше падає на дієслова, а з іншого боку — обтяжує речення зайвими словами.

Українські новознавці та термінологи [4, с. 210; 7, с. 28; 12, с. 39—40] радять замість розщеплених присудків, що не є усталеними дієслівно-іменниковими сполуками, уживати природніший для української мови й економніший засіб — дієслово (табл. 7).

Таблиця 7

Розщеплений присудок	Дієслово, що його замінює
вести випробовування	випробовувати
виконувати вимірювання	вимірювати
здійснювати гармонізацію	гармонізувати
забезпечувати безпеку	убезпечувати
займатися аналізом	аналізувати
проводити нагрівання	нагрівати
реалізувати прикладання сил	прикладати сили

Зауважимо, що:

1) не всі словосполучення **дієслово + іменник**, часто вживані у фахових текстах, мають однослівний дієслівний відповідник, наприклад: *брати участь, вжити захід, виявити увагу, виправити брак, вести справу, визнати провину, відвернути правопорушення* тощо. Такі усталені дієслівно-іменникові словосполучення можна вживати без обмежень;

2) є окремі випадки, коли значення дієслівного відповідника не збігається зі значенням словосполучення **дієслово + віддієслівний іменник**. Наприклад *змагаються спортсмени, а проводять змагання організатори*;

3) до складу словосполучення можна ввести одне або кілька означень: *надати (грошову, матеріальну, технічну тощо) допомогу, вести (дипломатичні, торговельні тощо) переговори*. Замінити такі словосполучення дієсловами не завжди можливо і доречно [14, с. 165], наприклад не можна сказати *дипломатично або торговельно домовлятися*.

Отже, де це можливо, замість розщеплених присудків, що не є усталеними дієслівно-іменниковими сполуками, рекомендовано уживати дієслова.

2.3. Неправильне оформлення додатка та обставини

Обтяжують речення додатки та обставини, позначені словосполученням з двох віддієслівних іменників, перший з яких *ведення / проведення, виконання, здійснення, забезпечення, реалізація* тощо. Аналогічно розщепленим присудкам семантику такої словосполучення передає тільки другий віддієслівний іменник. Тому перший зазвичай можна взагалі опустити (табл. 8).

Таблиця 8

Пишуть	Радимо
забезпечити проведення тестування	забезпечити тестування
під час виконання вимірювання	під час вимірювання

Українській мові властиво замість складних іменних конструкцій синтаксично розчленовувати речення, щоб послідовно описувати дії чи події. Наприклад, замість *«Ужили заходів для забезпечення працездатності»* природніше написати *«Ужили заходів, щоб забезпечити працездатність»*, замість *«Вивчити стан справ з метою ґрунтовного поліпшення й удосконалення виробничого процесу»* — *«Вивчити стан справ, щоб ґрунтовно поліпшити й удосконалити виробничий процес»* тощо. Тому не треба переважувати просте безособове речення занадто багатослівними іменними словосполученнями замість складнопідрядного речення з прямим визначенням присудка дієсловом у кожній із його частин. Так само підрядну частину треба вживати замість обставини (табл. 9).

Таблиця 9

Пишуть	Радимо
у випадку незгоди розробника	якщо розробник не погоджується
у випадку необхідності погодження стандарту	якщо треба погодити стандарт
у разі неявки представників споживачів	якщо представники споживачів не з'явилися
у разі потреби викладення додаткових вимог	якщо потрібно викласти додаткові вимоги

2.4. Помилки вживання дієслівних форм на -но, -то

Особливе місце серед безособових конструкцій у НД посідають двокомпонентні конструкції з присудком, вираженням **дієслівною формою на -но, -то**, і об'єктом — прямим додатком у знахідному (або родовому) відмінку без прийменника. Наприклад: *застосовано (що?) метод; досліджено (що?) зразок*. У таких реченнях увагу сконцентровано на події, що відбулася або відбудеться. Зважаючи на їхнє поширення в НД, їх на схемі виділено окремо, хоча в мовознавстві [8, с. 172; 10, с. 506] ці конструкції зазвичай розглядають як різновид безособового речення. Унаслідок походження, а також через те, що зазначені конструкції є основним засобом перекладання іншомовних пасивних конструкцій, їх часто класифікують як пасивні. Проте речення з **дієслівною формою на -но, -то** слід віднести до активних, оскільки вони не мають підмета й описують подію з об'єктом, що в реченні є додатком [2].

У текстах НД згідно з [1, п. 5.1.1] треба уживати *«всі мовні засоби за своєю прямою призначеністю»*, тобто чітко розрізняти безпідметові конструкції з дієслівною формою на **-но, -то** й підметові конструкції з пасивним дієприкметником. Підкреслимо,

що обидві конструкції не суперечать нормам української мови [10, с. 401], але між ними є поняттєва відмінність (табл. 10).

Таблиця 10

	Дієслівна форма на -но, -то	Конструкція з пасивним дієприкметником
Приклад	Більшість національних стандартів, які стосуються якості харчових продуктів, буде модифіковано відповідно до вимог міжнародних стандартів	Міжнародний стандарт вважають прийнятним, якщо національний стандарт ідентичний чи модифікований щодо міжнародного стандарту
	Розміри застандартизовано в	Розміри застандартизовані , а не довільні
Уживають	коли є потреба наголосити на процесі, спрямованому на об'єкт, не вказуючи суб'єкта	якщо потрібно відтінити не процес, а ознаки, набуті внаслідок процесу

Отже, **модифіковано, застандартизовано** — це дієслова-присудки **модифікувати, застандартизувати**, тільки в особливій формі, а дієприкметники **модифікований, застандартизований** ідуть в оди́к ряд зі звичайними прикметниками **ідентичний, довільний**, що не мають жодної дієслівності [15, с. 199—200].

Зважаючи на це в реченні: «Ухвалу **прийнято** *одноголосно*» наголошено на події (прийнятті), а не на ознаках ухвали. Тоді як у реченні: «*Перша ухвала прийнята* *одноголосно, а друга відхилена*» — саме на ознаках ухвал. Натомість у реченні: «*Колеса пошкоджені після далекої дороги*» не можна пасивний дієприкметник замінити дієслівною формою на **-но, -то**, бо тут указано саме властивість (пошкодженість) коліс внаслідок далекої дороги. Проте речення: «*Колеса пошкоджено після далекої дороги*» має зовсім інше значення — хтось пошкодив колеса після завершення мандрівки.

З наведеного можна зробити висновок, що дієприкметники доцільні лише там, де йдеться про ознаки. Це правило не можна порушувати, особливо ставити в одному реченні два дієприкметники, один з яких є означенням, а другий — присудком (лівий стовпчик, табл. 11). Порівнюючи ці два речення, бачимо, що від однієї коми кардинально змінюється зміст. Уживання за прямою призначеністю пасивних дієприкметників лише як означень, а дієслівних форм на **-но, -то** — як присудків робить ре-

чення однозначно зрозумілими (правий стовпчик, табл. 11).

Таблиця 11

Неправильно	Правильно
Розроблені (означення) засоби зорієнтовані (присудок) на забезпечення точності сприйняття	Розроблені (означення) засоби зорієнтовано (присудок) на забезпечення точності сприйняття
Розроблені (присудок) засоби, зорієнтовані (означення) на забезпечення точності сприйняття	Розроблено (присудок) засоби, зорієнтовані (означення) на забезпечення точності сприйняття

Є дві типові помилки вживання дієслівних форм на **-но, -то**.

По-перше, присудки на **-но, -то** стосуються невідомого або просто неазваного діяча (живої істоти, колективу, організації). Зважаючи на це їх не можна вживати, коли процес самочинний (зумовлений внутрішніми чинниками або зовнішніми природними чинниками), тобто коли діяча взагалі не може бути з логічних причин [4, с. 54; 15, с. 200, 211] (лівий стовпчик, табл. 12). Про цілинний степ не можна говорити, що його хтось укрит рослинами, у цьому випадку доречно вжити пасивний дієприкметник (правий стовпчик). Проте правильним є вислів: *пале **вкрито** житом*, оскільки це жито хтось посіяв. Так само помилковими є присудки на **-но, -то** стосовно природних чинників (другий, третій та четвертий приклади, табл. 12), а правильними є дієслівні присудки в безособовій формі (третя особа, у минулому часі — середній рід), яка наголошує на об'єктивності природних процесів, їхньої незалежності від волі людини [8, с. 172; 16, с. 266]. Отже, **правильно** писати: *трубу **покрило** іржею* (самочинний процес) та *трубу **покрито** захисним покритвом* (примусовий процес, що має діяча).

Таблиця 12

Неправильно	Правильно
Треба зібрати зразки диких рослин, якими вкрито цілинний степ	Треба зібрати зразки диких рослин, якими вкритий цілинний степ
Трубу покрито іржею	Трубу покрило іржею
Опори лінії електропередавання повалено вітром	Опори лінії електропередавання повалило вітром
Човен знесено течією	Човен знесло течією

Виходячи з рекомендацій [15, с. 211] треба розрізняти три безпідметові речення: «*опору **повалено*** — *опору **повалило*** — *опору **повалили***».

Перше речення з дієслівною формою на *-но, -то* можна вживати, коли це зробили відомі або невідомі особи; друге (безособове) — коли це наслідок дії природних чинників чи невідомих злочинців; третє (безозначено-особове) буде доречно тоді, коли діячем є хтось із певного чітко окресленого кола осіб, або конкретна особа (конкретні особи), зазначена (згадана) раніше.

По-друге, поширеною помилкою в НД є введення в речення діяча у формі іменника чи займенника в орудному відмінку. Наприклад: *Методику затверджено Держспоживстандартом*. Орудний відмінок діяча тут неможливий ані з логічних, ані з граматичних причин. Ці конструкції передають поняття «хтось зробив» і тому не можуть містити логічного діяча. Дієслівні форми на *-но, -то* незмінні, вони не мають закінчення, яке б указувало на особу-діяча. З огляду на це речення з ними граматично безпідметові, й у них не може бути діяча [17, с. 244]. Наведену вище помилкову конструкцію треба перебудувати в активну: *Методику затвердив Держспоживстандарт*. Але якщо ми хочемо наголосити саме на події, не вказуючи, хто це зробив, то можна, вилучивши діяча, залишити присудок у формі на *-но, -то*. Наприклад: *Методику затверджено*.

Усе викладене вище стосується особи-діяча, коли додаток відповідає на запитання *ким?* В орудному відмінку може стояти іменник (займенник), що означає знаряддя (тобто відповідає на запитання *чим?*) [4, с. 55—56]. Порівняймо два речення (табл. 13).

Таблиця 13

Неправильно	Правильно
Наказ підписано сьогодні (ким?) директором	Наказ підписано (чим?) синьою ручкою

Відмінність між цими реченнями полягає в тому, що ручка — це знаряддя, а директор — діяч. У цьому можна додатково пересвідчитися, перебудувавши обидва речення в активні. Речення «Директор підписав сьогодні наказ» — природне і заміняє помилкову конструкцію. А речення «Синя ручка підписала наказ» — неприродне, бо ручка не може сама підписувати, вона — знаряддя для писання. Хоча в реченні «Ця ручка дає змогу проводити лінії різної товщини» слово *ручка* — підмет. Така ситуація зі словами, що позначають знаряддя, у НД є типовою: в одних реченнях вони є додатком в орудному відмінку, а в інших — підметом у називному [4, с. 55]. Порівняймо: «Дерево розрізано (чим?) новою пилюкою» та «(що?) Нова пилюка розрізає дерево удвічі швидше, ніж стара». У першому реченні *пилюка* — додаток, у другому — підмет.

Помилкові конструкції з діячем у формі додатка в орудному відмінку можна виправити, замінивши додаток на неузгоджене означення (табл. 14).

Таблиця 14

Неправильно	Правильно
Наказ підписано сьогодні (ким?) директором	Наказ (кого?) директора підписано сьогодні
Методику затверджено (ким?) Держспоживстандартом	Методику затверджено (чим?) наказом (кого?) Держспоживстандарту

Отже, в НД безособову дієслівну форму на *-но, -то* можна вживати лише стосовно невідомого або просто неназваного діяча (живої істоти, колективу, організації), а коли треба назвати цього діяча використовують двоскладне речення (табл. 15).

Таблиця 15

Безособова дієслівна форма на <i>-но, -то</i>	Двоскладне речення
Його змінено (здеформовано, нагріто)десь (за певних умов, чимось)	Його змінив (здеформував, нагрів) хтось

2.5. Не властиві українській мові пасивні конструкції

На відміну від активних конструкцій пасивні завжди мають підмет. Залежно від наявності/відсутності в реченні діяча у формі додатка в орудному відмінку розрізняють трикомпонентні та двокомпонентні пасивні конструкції, а залежно від форми присудка — конструкції з дієсловом пасивного стану на *-ся* та з пасивним дієприкметником (схема).

Характерною ознакою трикомпонентних пасивних конструкцій з дієсловом пасивного стану на *-ся* є те, що логічний суб'єкт, який за змістом означає діяча і має бути підметом, чомусь став додатком в орудному відмінку, а натомість логічний об'єкт, на якого фактично спрямована дія і який має бути додатком, став підметом — див. приклади в лівому стовпчику табл. 16. Щоб показати протилежний природному напрямку дії, у цих прикладах ужито дієслово-присудок пасивного стану на *-ся*. Обидві наведені конструкції неприродні. Дієслово *визначатися* можна вживати лише як зворотне: *стивати виразним, чітко окресленим, бути помітним, вирізнятися якими-небудь ознаками між іншими або серед когось, чогось*. Тому речення треба зробити активними: перше — двоскладним з дієслівним присудком (простим чи складеним), а замість другої пасивної конструкції, характерної для супровідних листів, доцільно вжити означено-особове речення (див. правий стовпчик табл. 16).

Таблиця 16

Неправильно	Правильно
Обсяги робіт визначаються (ким?) замовником	Обсяги робіт визначає (хто?) замовник
(ким?) Нами надсилаються Вам зауваги до стандарту	Надсилаємо Вам зауваги до стандарту

Двокомпонентні пасивні конструкції з дієсловом пасивного стану на **-ся** відрізняються від попередньо розглянутих відсутністю логічного суб'єкта (його вже назвали в попередніх реченнях або він узагалі не цікавить мовця) — див. приклади в лівому стовпчику табл. 17. Ці речення лише наголошують на події (що відбулася чи відбудеться) або на дії (що тривала, триває, триватиме). Такі пасивні конструкції також штучні та неприродні. Якщо йдеться про подію, то замість двокомпонентної пасивної конструкції треба вживати дієслівну форму на **-но, -то**, яка саме передає результативність виконаної дії. Якщо йдеться про дію, то треба вживати неозначено-особове речення (див. правий стовпчик табл. 17).

Таблиця 17

Неправильно	Правильно
Відповідальність за дотримання правил безпеки покладається на головного інженера	Відповідальність за дотримання правил безпеки покладено на головного інженера
Усі пристрої розробляються відповідно до вимог цього стандарту	Усі пристрої розробляють відповідно до вимог цього стандарту

Не можна також уживати двокомпонентні й трикомпонентні пасивні конструкції з дієсловом пасивного стану на **-ся** в підрядних частинах, де підметом є займенники **що, який**. — див. приклади в лівому стовпчику табл. 18. Замість першої помилкової конструкції треба вжити зворот з пасивним дієприкметником, який виконує роль означення. Якщо з якихось причин пасивний дієприкметник не можна утворити, підрядну частину роблять активною (другий приклад у табл. 18).

Таблиця 18

Неправильно	Правильно
Треба враховувати час, що (який) витрачається на ремонт	Треба враховувати час, витрачений на ремонт
Цей порядок поширюється на всі товари, що (які) ввозяться в Україну	Цей порядок поширюється на всі товари, що їх ввозять в Україну

Трикомпонентні та двокомпонентні конструкції з пасивним дієприкметником є типовим виявом іменного характеру викладу, не властивого українській мові (лівий стовпчик, табл. 19).

Таблиця 19

Неправильно	Правильно
Зауваги враховані (ким?) розробником	(хто?) Розробник урахував зауваги
Зауваги враховані	Зауваги враховано Зауваги врахували

Тому пасивні конструкції слід, де це можливо, замінити на активні, зокрема трикомпонентні конструкції — на двоскладні речення з дієслівним присудком (простим чи складеним), а двокомпонентні — на речення з дієслівною формою на **-но, -то** та неозначено-особові речення [6, с. 14]. Виняток складають розглянуті вище двокомпонентні пасивні конструкції з пасивним дієприкметником, які вживають, якщо потрібно відтінити не процес, а ознаки, набуті підметом унаслідок процесу.

Формуючи вимоги в НД, розробники часто калькують пасивні конструкції, широко поширені в англійській міжнародних та європейських стандартах (лівий стовпчик, табл. 20).

Таблиця 20

Неправильно — двокомпонентна конструкція з пасивним дієприкметником	Правильно — безособова активна конструкція (неозначено-особове речення)
індикатор повинен бути розташований	індикатор треба розташовувати
твір не може бути відтворений, тиражований і розповсюджений без дозволу	твір не можна відтворювати, тиражувати і розповсюджувати без дозволу

Отже, у фахових текстах треба усувати не властиві українській мові пасивні конструкції, замінюючи їх, де це можливо, на активні.

2.6. Не властиві українській мові дієприкметникові звороти з діячем в орудному відмінку

Усі наведені дієприкметникові звороти (лівий стовпчик, табл. 21) мають додаток в орудному відмінку, що відповідає на запитання **ким?** Зважаючи на це, вони не відповідають нормам української мови. Уникнути помилок можна, замінюючи дієприкметникові звороти підрядними частинами (перші приклади в правому стовпчику). Якщо підрядна частина об'єкту вислів, речення зазвичай можна перебудувати так, щоб у ньому не було ні орудного відмінка діяча, ні підрядної частини (другі приклади в правому стовпчику).

Таблиця 21

Неправильно	Правильно
Зразки випробували за методикою, попередньо розробленою (ким?) науковцями	Зразки випробували за методикою, яку попередньо розробили (хто?) науковці або Зразки випробували за попередньо розробленою методикою
Зароблені (ким?) працівниками гроші треба виплатити в десятиденний строк	Гроші, що їх заробили (хто?) працівники , треба виплатити в десятиденний строк або Зароблені гроші треба виплатити (кому?) працівникам в десятиденний строк
Отримані (ким?) дослідниками результати мали велике наукове значення	Результати, що їх отримали (хто?) дослідники , мали велике наукове значення або Результати (кого?) дослідників мали велике наукове значення

Отже, треба уникати не властивих українській мові дієприкметникових зворотів з додатком в орудному відмінку, який позначає діяча і відповідає на запитання **ким?** Проте не є помилкою додаток в орудному відмінку, коли він позначає знаряддя і відповідає на запитання **чим?**

2.7 Посидання дієприкметникових зворотів з підрядними частинами

Типовою помилкою багатьох НД є поєднання в одній конструкції підрядної частини з дієприкметниковим зворотом (лівий стовпчик, табл. 22). У таких випадках правильно вживати або дієприкметниковий зворот, або підрядну частину [7, с. 35] (права стовпчик, табл. 22).

Таблиця 22

Неправильно	Правильно
Результати, які (що) одержані в лабораторії, можна використовувати	Результати, одержані в лабораторії, можна використовувати Результати, що їх одержали в лабораторії, можна використовувати Результати, що їх одержано в лабораторії, можна використовувати Одержані в лабораторії результати можна використовувати

ВИСНОВКИ

1. Розробляючи НД або перекладаючи іншомовні, треба не калькувати чужі синтаксичні конструкції,

а вживати лише властиві українській мові позначені на схемі зеленими прямокутниками.

2. Треба скрізь, де це можливо, уникати нагромадження віддіслівних іменників на **-ня**, уживаючи замість них неозначену форму дієслів, особові форми дієслова, дієприкметникові звороти.

3. Замість присудків у формі **дієслово + віддіслівний іменник**, що не становлять усталених дієслівно-іменникових сполук, рекомендовано вживати дієслова.

4. Безособову дієслівну форму на **-но, -то** можна вживати лише стосовно невідомого або просто неназваного діяча (живої істоти, колективу, організації), а коли треба назвати цього діяча, використовують двоскладне речення.

5. Події, пов'язані з природними чинниками, треба подавати реченнями з дієсловом у безособовій формі (третя особа однини, середній рід для минулого часу).

6. Неозначено-особові речення доречно вживати лише тоді, коли неназваним діячем (неназваними діячами) є хтось із певного чітко окресленого кола осіб або конкретна особа (конкретні особи), зазначена (зазначені) раніше.

7. **Пасивні конструкції** — штучні та неприродні, вони спотворюють логіку висловів і руйнують традиції української мови, тому їх слід уникати.

8. **Трикомпонентну пасивну конструкцію** треба замінити двоскладною антивною конструкцією з дієслівним присудком (простим чи складним) або в окремих випадках означено-особовим реченням.

9. Замість **двокомпонентної конструкції з дієсловом пасивного стану на -ся** треба вживати дієслівну форму на **-но, -то** (якщо йдеться про **подію**) або неозначено-особове речення (якщо йдеться про **дію**).

10. **Двокомпонентні конструкції з пасивним дієприкметником** доцільно вживати лише там, де йдеться про ознаки, набуті внаслідок процесу. В інших випадках їх так само треба замінити на речення з дієслівною формою на **-но, -то** (якщо йдеться про **подію**) та неозначено-особові речення (якщо йдеться про **дію**).

11. У підрядних частинах, де підметом є займенники **що, який**, не можна вживати **двокомпонентні й трикомпонентні пасивні конструкції з дієсловом пасивного стану на -ся**, а також посидувати в одній конструкції підрядну частину з дієприкметниковим зворотом.

12. Додаток може бути в орудному відмінку лише тоді, коли він позначає знаряддя та відповідає на запитання **чим?**, а не **ким?** Це стосується:

- конструкцій з дієслівною формою на **-но, -то**;
- дієприкметникових зворотів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. ДСТУ 1.5:2003. Національна стандартизація. Правила побудови, викладання, оформлення та вимоги до змісту нормативних документів (ISO/IEC Directives, part 2, 2001, NEQ).
2. Гінзбург М. Синтаксичні конструкції у фахових текстах: практичні висновки з рекомендацій мовознавців // Вісник: Проблеми української термінології. — Львів: Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2008. — № 620. — С. 26—32.
3. Галузевий Нормативно-термінологічний центр нафтогазового комплексу / Режим доступу: <http://www.msu.kharkov.ua/tc/ukr/index.html>
4. Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови. — К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. — 303 с. (передрук видання 1925 року).
5. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: Підручник. — К.: Либідь, 1993. — 368 с.
6. Городенська К. Синтаксична специфіка української наукової мови // Українська термінологія і сучасність: Збірник наукових праць. Вип. IV / Відп. ред. Л. О. Симоненко. — К.: КНЕУ, 2001. — С. 11—14.
7. Непийвода Н. Ф. Сам собі редактор: Порадник з української мови. — К.: Українська книга, 1998. — 240 с.
8. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови: Підручник. — К.: Либідь, 1992. — 248 с.
9. Сербенська О. А., Волощак М. Й. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем: 140 запитань і відповідей. — К.: Вид. центр «Просвіта», 2001. — 204 с.
10. Ющук І. П. Українська мова. — К.: Либідь, 2003. — 640 с.
11. Рожанківський Р. Синтаксично-стилістичні риси науково-технічної мови / Режим доступу: http://www.lp.edu.ua/tc.terminology/TK_propoz.htm#Sect3
12. Норми української науково-технічної мови. Тлумачний словник термінів з видавничої, поліграфічної та пакувальної справи / П. М. Таланчук, С. Я. Ярема, Ю. М. Коровайченко та інші. — К. — Львів: Ун-т «Україна», 2006. — 664 с.
13. ДСТУ 3966—2000. Термінологія. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять.
14. Коваль А. П. Культура ділового мовлення. — Вид. друге, перероб. і допов. — К.: Вища школа, 1977. — 295 с.
15. Снявський О. Норми української літературної мови. — Львів: Українське видавництво, 1941. — 363 с.
16. Сучасна українська мова: Підручник / За ред. О. Д. Пономарева. — 2-ге вид., перероб. — К.: Либідь, 2001. — 400 с.
17. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови: Академ. граматика укр. мови / За ред. І. Вихованця. — К.: Унів. вид-во «Пульсар», 2004. — 400 с.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ
НА НАЛЕЖНУ ЯКІСТЬ ТОВАРІВ

У березні 2009 року відбувся третій міжнародний форум «Захист прав споживачів: сучасні підходи в ЄС та Україні». Форум було присвячено Всесвітньому дню захисту прав споживачів, який відзначається щорічно 15 березня з метою консолідації всесвітнього споживчого руху.

Перший заступник Голови Держспоживстандарту України *Юрій Ширко* під час виступу на форумі зазначив, що проблемним залишається питання забезпечення прав споживачів на належну якість товарів. Перевірки, які проводять територіальні управління у справах захисту прав споживачів, ветеринарна служба, органи санітарно-епідеміологічного контролю, свідчать, що на споживчий ринок продовжують надходити неякісні та фальсифіковані товари. Державна політика у сфері захисту прав споживачів і надалі скерована на задоволення потреб населення у продовольчих та промислових товарах, побутових, комунальних послугах транспорту і зв'язку та здійснюється на основі безумовного додержання вимог щодо якості та безпеки, постійного контролю за цим з боку держави.

Минулого року Держспоживстандарт та його територіальні органи розглянули 31 518 звернень споживачів, із яких 22 908 задоволено на користь споживача, що складає 77 % від загальної кількості звернень.

Для покращання ситуації Держспоживстандарт розробив низку законопроектів щодо внесення змін до законів України «Про захист прав споживачів», «Про рекламу», законопроект «Про соціальну рекламу». Проводяться просвітницькі теле- і радіопередачі, «гарячі телефонні лінії» стосовно захисту прав споживачів.

Юрій Ширко зауважив, що забезпечення прав споживачів вимагає поєднання зусиль усіх гілок влади, громадських організацій, науковців і бізнесових кіл, розширення громадського руху на регіональному рівні та створення мережі споживчої освіти. ■

(За матеріалами Держспоживстандарту України)

Фото: ПОРТАЛ СПОЖИВАЧА